

IOAN PETRU CULIANU

Studii
românești

II

Soarele și Luna
Otrăvurile admirației

Ediția a II-a

Traduceri de Maria-Magdalena Anghelescu,
Corina Popescu și Dan Petrescu

Notă asupra ediției de Tereza Culianu-Petrescu

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i> (Tereza Culianu-Petrescu)	5
--	---

I

SOARELE ȘI LUNA

Soarele și Luna. Eseu asupra semnificației simbolicii hierocosmice Soare-Lună și a nunților mitice	9
1. Balada <i>Soarele și Luna</i>	9
2. Scenariul baladei și conexiuni	9
3. Numele	13
4. Vaca de aur. Pasiphaë	17
5. Podul	19
6. Semnificația alchimică a uniunii Sol-Luna	20
7. Observație asupra semnificației peștelui în balada românească	22
<i>Bibliografie</i>	23
Soarele și Luna	25
1. Balada	26
2. Subiectul	27
3. Iana-Diana	29
4. Bendis-Diana	30
5. Mitologia și poveștile populare	31
6. Alchimia	34
7. Bogomili, cathari, maniheeni	36
8. Folclor dualist	41
9. Concluzii	43
<i>Note</i>	44

Realitatea vrăjitoriei	49
Interferențe între iconografie și folclor în România	64
1. Influența folclorului românesc asupra iconografiei	66
2. Interferențe între iconografia Adormirii Maicii Domnului și unele credințe populare	72
<i>Note</i>	77
<i>Bibliografie</i>	79
Un mit dualist în folclorul românesc	92
<i>Note</i>	96
Cîteva considerații pe marginea operei lui Horia Stamatu	98
0.1. Colaționînd istoriile literaturii	99
0.2. Criterii și mijloace de interpretare	100
0.3. [Universalii ideologice]	103
1.0. Perplexitatea	105
1.1. A fi aici	106
1.2. Vise și viziuni	110
2.0. Înainte de cădere	112
2.1. „Bocetul” : manierism spaniol și retorică	112
2.2. „Romancero” : manierism spaniol și temelii lăuntrice	114
2.3. Călătoria în sine	115
3. O evaluare (explicită)	116
<i>Note</i>	117
Urmuz, precursor al lui însuși ?	120
<i>Bibliografie</i>	126
Mircea Eliade și idealul omului universal	127
Depășind limitele condiției umane	132
Sacrul ne modifică percepțiile spațio-temporale	134
Omul modern trăiește în dezorientare	136
Mircea Eliade, mistagog al timpurilor moderne	139
Mircea Eliade în căutarea Graalului	143

Mit și viață reală în opera lui Mircea Eliade	148
Secretul lui Mircea Eliade	156
Mircea Eliade și Nae Ionescu	160
Mircea Eliade din 1937 pînă în 1945	164
Eminescu, profetul din deșert	168
Eminescu : teme magice	173

II OTRĂVURILE ADMIRAȚIEI

Eminescu, <i>Proza literară</i>	179
Dan Laurențiu	183
Doi poeți români	187
Nina Façon (1909-1974)	191
Mircea Ciobanu și principele acestei lumi	194
<i>Etymologicum Magnum Romaniae</i>	197
<i>Note</i>	199
<i>Mică enciclopedie a poveștilor românești</i>	201
<i>Note</i>	202
<i>Scriitori bisericești din epoca străromână</i>	203
<i>Mythologie du vampire en Roumanie</i>	205
<i>La critique des idées littéraires</i>	209
<i>Hermeneutica lui Mircea Eliade</i>	211
Titluri noi în bibliografia Eliade	217
<i>Unde scurte...</i>	220

<i>Creație și frumos în rostirea românească</i>	224
Constantin Noica	228
Scepticul de serviciu al unei lumi pe sfârșite	232

ADDENDA

Ce spune și ce nu spune Mircea Eliade	241
„Citesc în <i>Il Popolo</i>...”	245

Fără a fi direct interesat de politică, Mircea Eliade, devenit la scurt timp și redactor la *Cuvântul*, era un democrat înnăscut. O vizită în Italia, care-i va aduce întâlnirea visată cu idolul său Giovanni Papini, dar și întâlniri cu savanții Ernesto Buonaiuti și Vittorio Macchioro, i-a slujit de prilej pentru a condamna într-un articol, la întoarcere, regimul lui Mussolini. Vittorio Macchioro, de la care își luase informațiile, a fost aproape de a fi dat afară din slujbă, după care naivul tânăr Eliade a hotărât să nu se mai ocupe niciodată în chip direct de politică.

În Italia a aflat de existența lui Surendranath Dasgupta, mare istoric al culturii indiene, ca și de generozitatea maharajahului din Kassimbazar. I-a scris acestuia ca să-i ceară o bursă de studii în India, pentru a explora practicile yoga. Bursa de studii i-a fost acordată și, în 1929, Mircea Eliade, în vârstă de douăzeci și doi de ani, se pomenea la Calcutta, unde începea prin a trăi într-o pensiune anglo-indiană, pentru a se muta apoi acasă la al său *guru* Dasgupta. O iubire nefericită îl îndepărtează însă de casa acestuia și el se retrage la Rishikesh, în *ashram*-ul himalayan al lui Shri Shivananda. O nouă iubire, ca și necesitatea de a-și îndeplini serviciul militar în România îi impun plecarea din *ashram* și întoarcerea la București, unde primul său roman tocmai apăruse : *Isabel și apele diavolului* (1930).

În România îl așteaptă celebritatea, însoțită de un lung șir de deziluzii. O dată trecut doctoratul în filosofie cu o primă versiune a cărții care, publicate de P. Geuthner împreună cu Fundațiile Regale din România în 1936, va reprezenta pînă astăzi singura mare lucrare de sinteză despre yoga, se consacră carierei de romancier și totodată celei de cadru universitar, devenind asistent asociat al conferențiarului Nae Ionescu la Facultatea de Litere din București. În 1933 are succes – de prestigiu și de public – cu romanul autobiografic *Maitreyi* (tradus în franțuzește în 1950, cu titlul de *La nuit bengali*). După aceea, volumele de eseuri, memorii, romanele și scrierile

științifice se acumulează : douăzeci și două la număr, din 1932 în 1943. Mai multe dintre ele sînt culegeri de articole ; într-adevăr, pînă în 1943 se strînseseră peste o mie de articole, iar Eliade abia ajunsese la vîrsta maturității.

Dezamăgit și de Partidul Național-Țărănesc ajuns la putere, și de regele pe care-l readusese în România, profesorul Nae Ionescu s-a apropiat încet-încet de organizația extremistă Garda de Fier a lui Corneliu Zelea-Codreanu (1899-1938). De aceea ziarul *Cuvântul* avea să fie suspendat aproape fără întrerupere, începînd din 1933. Ideolog al unei revoluții ortodoxe menite să restaureze valorile spiritualismului autohton, Nae Ionescu, bun cunoscător al ebraicii și al culturii iudaice, a asumat în cele din urmă, pe nesimțite, poziții vag antisemite. Este ceea ce discipolul său Mircea Eliade avea să-i reproșeze într-o celebră polemică din anul 1934. Într-adevăr, Eliade se situase întotdeauna pe poziții democratice, refuzînd să cadă în excesele prietenilor săi de dreapta sau de stînga comunistă. Avea mulți și de unii, și de ceilalți, fiindcă participa la un cerc de conferințe numit *Criterion*, al cărui scop era tocmai de a reprezenta toate punctele de vedere într-o dezbatere autentic pluralistă. Din nefericire, încă din 1934 punctele de vedere se rigidizează, iar Eliade se vede cantonat într-un *no man's land* de către prietenii săi de stînga, la fel de bine ca și de către cei de extrema dreaptă, unii reproșîndu-i sistematic „spiritualismul”, ceilalți poziția sa în „chestiunea evreiască”. Și totuși Eliade va fi în cele din urmă abuziv considerat ca fiind de dreapta, din cauza politicii din ce în ce mai marcate a magistrului său Nae Ionescu. Așa se face că, la marile epurări organizate de regele Carol al II-lea, avea să fie el însuși internat într-un lagăr de concentrare, în urma arestării lui Nae Ionescu. Repus în libertate, rămîne de aici înainte prizonier al aceleiași neînțelegeri de la care i se trăsese arestarea. Puțin mai tîrziu, la idele lui martie 1940, Nae Ionescu sucomba, probabil victimă a unuia dintre serviciile de spionaj străine care realizau enorma importanță

economică și strategică a României la începutul războiului. La 10 aprilie 1940, Mircea Eliade este numit consilier cultural al Ambasadei române de la Londra de către guvernul liberalului anglofil G. Tătărescu, ministru al Culturii fiind istoricul liberal C.C. Giurescu. Atunci când, la 10 februarie 1941, Anglia a rupt relațiile diplomatice cu România, Eliade a fost transferat la Lisabona pe toată durata războiului.

Experiența portugheză este fundamentală pentru poziția politică asumată de Eliade în acea epocă tragică. Democrat, se vede silit să accepte realitatea dictaturii, căci România trecuse de la dictatura regală din 1938-1940 la dictatura militară din 1941-1944. Or, în Portugalia, Eliade nimereste în plin într-o dictatură prosperă la vremea aceea și, după cum mărturiseau chiar adversarii ei, cât de „democratică” cu putință, căreia, în plus, el îi poate admira de îndată poziția moderată în politica externă și refuzul principial al antisemitismului sub toate formele sale. Salazar, ce mare exemplu de echilibru pentru dictatura românească care cade tot mai mult pradă amenințărilor și promisiunilor lui Hitler, acel Hitler pe care liderul portughez își permitea să-l critice public, afirmând că ocuparea Europei de către armatele naziste ar constitui cea mai mare nenorocire a civilizației occidentale! De aceea Eliade descrie experiența portugheză într-o carte apărută în România în 1942 – *Salazar și revoluția în Portugalia* –, cu scopul de a-l convinge pe dictatorul din propria-i țară să asume o atitudine mai suplă față de cererile nemților. Salazar însuși, pe care avea să-l întâlnească în august 1942, consideră războiul din Rusia o dementă și declară că în locul lui Antonescu el ar avea grijă ca armata să rămână în țară. Mircea Eliade vine la București spre a încerca să-i transmită acest sfat important liderului român Ion Antonescu, dar nu ajunge decât în antecamera lui. Este ultima lui vizită pe pământul României.

Sfârșitul războiului îl găsește la Paris, dinaintea dificultăților inițiatice ale exilului, pe care le înfruntă singur, prima sa soție

murind în timpul războiului. Succesul uriaș al primelor sale opere științifice nu este în măsură să-i asigure un post la CNRS, asupra lui planînd bănuiala, neîntemeiată, dar alimentată de Ambasada României, că fusese membru al Gărzii de Fier... La 9 ianuarie 1950, se căsătorește cu Christinel Cottesco, inseparabila sa tovarășă de viață și de muncă din ultimii treizeci și cinci de ani. Participă la conferințele Eranos de la Ascona, împrietenindu-se cu Carl Gustav Jung ; obține o modestă bursă din partea Fundației Bollingen din New York, care-i permite să subziste pînă în 1955 cînd, invitat fiind la Chicago pentru a ține celebrele Haskell Lectures, avea să ocupe catedra rămasă vacantă a marelui sociolog și fenomenolog al religiilor Joachim Wach. Stabilit în Statele Unite, Mircea Eliade se îndreaptă de-acum către o glorie meritată din plin, datorită originalității, erudiției inegalabile și profunzimii celor peste treizeci de volume ale sale apărute după război și traduse în optsprezece limbi. Propus de două ori pentru premiul Nobel de literatură, Mircea Eliade avea să primească de asemenea cele mai înalte distincții academice și onorifice în Franța, în Statele Unite, precum și în alte țări din Europa și din cele două Americi.

Opera întinsă și complexă a istoricului religiilor este iscată de o dezbatere implicită privind sensul existenței în lume. Scopul lui Eliade este de a trasa contururile unei antropologii filosofice pornind de la descrierea structurilor fundamentale ale religiei.

Există trei ipostaze în cariera științifică a lui Eliade : *specialistul*, autor al monografiilor despre yoga (1936, 1954), șamanism (1951) sau religiile australiene (1973); *fenomenologul-comparatist*, autor al *Tratatului de istorie a religiilor* (1949), al *Aspectelor mitului* (1963), sau al enormei *Istории a credințelor și ideilor religioase* (1976-1983, trei volume apărute); în sfîrșit, *filozoful-hermeneut*, autor al mai multor eseuri remarcabile, în română și în franceză, dintre care cîteva

au fost incluse în volumele *Mituri, vise și mistere* (1957), *Nostalgia originilor* (1971) etc.

Depășind limitele condiției umane

Studiul documentelor religioase ale omenirii îi dezvăluie lui Eliade existența unei identități sau a unei continuități de structură, care se manifestă în multiplele analogii de la nivelul tehnicilor religioase propriu-zise. Astfel, fără să se pronunțe asupra filiațiilor dintre aceste două fenomene religioase distincte, Eliade remarcă, de pildă, marile asemănări dintre yoga și șamanism în planul scopurilor lor existențiale și al realizării practice a acestora. Pentru șaman, important este extazul. Tot ce face el, pînă la cele mai mici detalii ale costumului pe care-l poartă, de exemplu, este îndreptat către acest țel. Extazul este la fel de bine o împlinire efectivă și o reprezentație teatrală, într-atît încît limitele dintre cele două sînt adesea imperceptibile. Dar ideologia șamanică afirmă că tehnicianul poate transcende limitele condiției umane, iar practica îl face uneori pe cercetător să se confrunte cu fenomene paradoxale.

Cît despre yoga, deși se sprijină pe aceleași credințe arhaice ca șamanismul, ea reprezintă o tehnică prin care cosmosul este mai curînd interiorizat de practicant, asumat în corpul său subtil. Pentru Eliade, extazul șamanic se opune enstazei yoghinului.

Fidel acestui program de cercetare a tehnicilor religioase de depășire a condiției umane, Eliade avea să analizeze de asemenea acel fenomen ce ține totodată de social și de mistic și care este inițierea (*Naissances mystiques*, 1959, reed. 1976 cu titlul de *Initiations, rites, sociétés secrètes*). De același program de explorare a fenomenelor religioase fundamentale în cursul cărora omul își afirmă autonomia spirituală țin și cercetările lui Eliade asupra alchimiei, schițate deja în două

mici volume în românește (*Alchimia asiatică I : Alchimia chineză și indiană*, 1935 ; *Cosmologie și alchimie babiloniană*, 1937), dar făcute celebre de cartea *Forgerons et alchimistes* (1956). Șamanismul, yoga, inițierile, alchimia alcătuiesc cele patru subiecte majore cărora Eliade le-a consacrat opere de referință.

Întemeiată pe această vastă experiență a documentului religios autentic, opera fenomenologului reprezintă o continuare și în același timp o depășire a subiectelor monografice înspre realizarea de mari sinteze. Perspectiva fenomenologică se ocupă cu relevarea structurilor și a tipurilor din interiorul religiilor lumii, cu surprinderea a ceea ce au ele comun, pe scurt cu stabilirea esenței religiei.

Ca disciplină autonomă, fenomenologia religiilor apare în Olanda în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, apărută fiind și ilustrată de profesorii P.D. Chantepie de la Saussaye (Amsterdam) și C.P. Tiele (Leiden). După apariția operei lui Edmund Husserl, fenomenologia religiilor se inspiră din ea pentru a-și justifica genul ei de demers, a cărui intenție este de a sesiza esența fenomenului în cauză. Caracterul ei de disciplină științifică, procedând inductiv, este din ce în ce mai accentuat de numeroșii fenomenologi germani, olandezi și suedezi de la începutul secolului XX. Cel mai mare dintre ei și cel dintâi inspirator al lui Eliade a fost profesorul Gerardus Van der Leeuw (1890-1950) din Groningen, autor al unei impozante *Fenomenologii religioase* (1933), precum și al mai multor lucrări referitoare la structurile religiei și la mentalitatea primitivă.

Era oarecum o tradiție de a se schița în tratatele de fenomenologie tabele de categorii religioase recurente, printre care figurau de asemenea invariabil, în calitate de cele mai simple experiențe religioase ale omenirii, cele legate de mediul în care se desfășoară viața naturală a omului : cerul, pământul, apa, vegetația, pietrele. Între cele optzeci și două de categorii